

Leden Van Provinciale Staten
De Informatie voor het College van Gedeputeerde Staten
De maatschappelijke partners Agrofood

Brabantlaan 1
Postbus 90151
5200 MC 's-Hertogenbosch
Telefoon (073) 681 28 12
Fax (073) 614 11 15
info@brabant.nl
www.brabant.nl
IBAN NL86INGB0674560043

Onderwerp

Transitie Agrofood

Geachte heer, mevrouw,

In de bestuursperiode 2011-2015 heeft de transitie van Agrofood en in het bijzonder de veehouderij centraal gestaan in het beleid van Provinciale en Gedeputeerde Staten.

Samen met de maatschappelijke partners en de Brabanders heeft het provinciaal bestuur van Noord-Brabant forse stappen gezet in de richting van een zorgvuldige veehouderij in 2020. Maar er is nog veel te doen.

In bijgaand document maken wij een tussenbalans op. Er zijn nog de nodige keuzes te maken. Dit vergt een onverminderde samenwerking van de maatschappelijke partners en overheden.

Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant,

voorzitter,

secretaris,

prof. dr. W.B.H.J. van de Donk

mw. ir. A.M. Burger

Datum

31 maart 2015

Ons kenmerk

3797196

Uw kenmerk

-

Contactpersoon

J.C. Buys

Telefoon

(073) 681 22 79

E-mail

jbuys@brabant.nl

Bijlage(n)

2

Bereikbaarheid met
openbaarvervoer: zie
www.brabant.nl/busentaxi

Aan

GS

Kopie aan

-

Ter bespreking in

GS 31 maart 2014

Datum

26 maart 2015

Van

Loet Visschers, Terry de
Zoete, Jan Buys

Telefoon

(073) 681 22 79

Email

jbuys@brabant.nl

Onderwerp

Transitie Agrofood, de tussenbalans

Inleiding

In de bestuursperiode 2011-2015 heeft de transitie van Agrofood en in het bijzonder van de (intensieve) veehouderij centraal gestaan in het beleid van Provinciale en Gedeputeerde Staten.

Op basis van het Verbond van Den Bosch ('Al het vlees Duurzaam') en het koersdocument 'Transitie van Stad en platteland' is beleid geformuleerd en geïmplementeerd in onder meer de Verordening ruimte 2014 en de Brabantse Zorgvuldigheidsscore Veehouderij, de Uitvoeringsagenda Brabantse Agrofood en het Innovatieprogramma Agrofood. Samen met de maatschappelijke partners (Ruwenbergconferentie, Brabant Beraad en Rafaeldialoog) is hier de lijn uitgewerkt 'Ontwikkelingsruimte moet je verdienen maar is niet onbegrensd'. Ook is met de inzet van het urgentieteam een forse start gemaakt met het opheffen van overlast door veehouderijbedrijven.

De gezamenlijke ambitie is dat Brabant gaat en blijft behoren tot de duurzaamste en slimste agrofoodregio's van Europa en dat er in 2020 sprake is van een zorgvuldige veehouderij: "al het vlees duurzaam". Om dit te bereiken zoekt de provincie ook de verbinding met minder voor de hand liggende partners. Een mooi voorbeeld hiervan is de groep jonge politici en jonge boeren, die gezamenlijk een visie op de Brabantse Agrofood hebben ontwikkeld. Het pamflet "Landbouw van Later" is op 25 maart aangeboden aan de Commissaris van de Koning en heeft veel positieve aandacht gekregen in de pers en in verschillende vakbladen. Het pamflet, dat als bijlage is toegevoegd, sluit volledig aan bij de provinciale doelen en ambities.

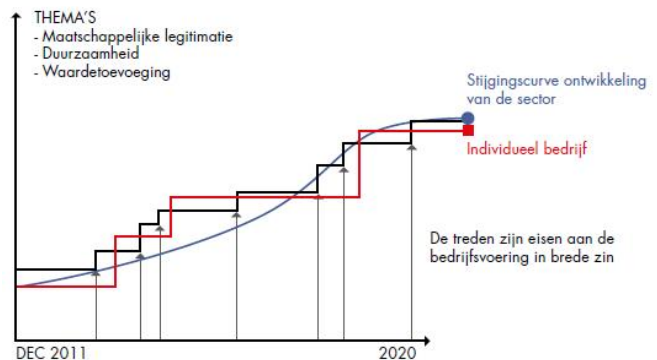
Met steeds meer partners werken we aan de verduurzaming van de hele agrofoodketen. De start is gemaakt; dit document maakt de tussenbalans op en schetst het vervolg. Dit document is op hoofdlijnen en geeft de contour op de

horizon aan en de verschillende sporen daar naar toe. Hierbij zijn nog de nodige keuzes te maken.

Denkmodel

Denkmodel in de transitie veehouderij is de 'ladder van De Boer' (zie figuur). Daar waar in dit model de 'push'kant van de aanpak is gericht op het omhoog 'duwen' van achterblijvers en middenmoters, gaat het bij de 'pull'kant juist om het omhoog trekken (of beter lokken) van de voorlopers. Daarbij zijn de volgende noties van belang:

- Accent in de discussie ligt (wellicht te) veel op de vervuilende kant van de agrofood, terwijl (wellicht te) weinig aandacht wordt besteed aan het feit dat agrofood na de hightec industrie de tweede economische pijler is van Brabant. Met een aandeel van ruim 20% in de Nederlandse agrofood en non-foodproductie staat Brabant in de top 5 van Europa.
- Vooruitgang is een proces van leren, vallen en opstaan. Een initiatief, plan of programma kan dus ook wel eens een treetje terug vallen.
- Werken vanuit de 'pull' betekent dat er een groep is die op enig moment hoger op de ladder staat en de overige inspireert tot ontwikkeling. Kennisontwikkeling en -overdracht is daarbij cruciaal.
- De 'pull'kracht is daarnaast afhankelijk van de uitstraling van de koplopers: het is aantrekkelijk (uitstraling, positionering, verdienmodel) om daar bij te horen of deze na te volgen.
- De maatschappelijke en politieke discussies worden in belangrijke mate aangejaagd door het maatschappelijk tekort (sociaal en ecologisch) van de primaire sector. Deze is omvangrijk en manifest in Brabant aanwezig. Andere onderdelen in de agrofoodketen staan veel minder of niet ter discussie.
- Het oplossen van het maatschappelijk tekort in de primaire sector is in belangrijke mate afhankelijk van veranderingen in de agrofoodketen, die dus in zijn totaliteit van belang is. Agro en food zijn onlosmakelijk aan elkaar verbonden.
- Innovatie en ontwikkeling hebben zowel betrekking op producten (kwaliteit, nieuwe concepten, voedselveiligheid) als op productiewijze (lokale impact).
- In de rol van partner en ondersteuner kan de provincie anderen in hun kracht zetten zodat de dynamiek naar een versnelling in de verduurzaming ontstaat.
- Vanuit een netwerkbenadering kan de provincie haar beleid nadrukkelijker en interactiever verbinden met de daadwerkelijke behoeften van maatschappelijke partijen.

Contour op de horizon, de lange termijn

In Brabant willen we dat er in 2020 een innovatief agrofoodcluster is, dat zich rap ontwikkelt tot de 'duurzaamste en de slimste' van Europa. Een sector die maatschappelijk gewaardeerd wordt, die van grote economische betekenis voor Nederland (en Brabant in het bijzonder) is en blijft, die duurzaam produceert, die past in zijn natuurlijke omgeving en die een exportproduct op het gebied van kennis en kwaliteit bij uitstek is. De maatschappelijke tekorten (gezondheid, milieu-impact, impact op biodiversiteit, leefbaarheid etc) zijn op een acceptabel niveau gebracht. De term Brabant Quality, zoals die in de Rafaeldialoog is gelanceerd, is op alle facetten van deze sector van toepassing. Bij de primaire sector betekent dit dus dat de term Brabant Quality betrekking heeft op zowel de smart farming, community farming als social farming.

Innovaties zijn alleen succesvol als ze aansluiten op de markt van agrofood, mondiaal, Europees en lokaal/regionaal. Het zal steeds de kunst zijn de kansen op die markten te koppelen aan het ontwikkelen van een agrofoodsector die naadloos past in zijn sociale en ecologische context. Het gaat dus om samenhang en balans in het ecologisch, economisch en sociaal kapitaal.

Het bereiken van deze situatie vergt ook een gedrag- en cultuurverandering, zowel bij de consument, als bij alle betrokkenen bij het verhaal van (Brabants) voedsel. Hoe gaan wij dat nieuwe verhaal met elkaar bouwen, hoe verhouden wij ons dan tot elkaar, en welke rol nemen wij als provinciale overheid daarin, niet alleen ambtelijk, maar ook bestuurlijk en politiek.

Belangrijke vraag is wel: wanneer beschouwen en behandelen we het topcluster agrofood op eenzelfde manier als de andere Brabantse topclusters. Oftewel; wanneer is goed goed genoeg.

Twee soorten innovatie

Volgens de evaluatie van het LIB door de professoren Grim en Schot, zijn voor een nieuw type agrofood opschaling van incrementele innovaties en radicale innovaties (systeeminnovaties) nodig. Die moeten tijdelijk worden afgeschermd van de invloed van het bestaande regime om zo een aantal leerprocessen te kunnen ondergaan. Daarbij is het van belang structurele barrières die voortvloeien uit het bestaande regime, aan te pakken en weg te nemen. We moeten dus willen, durven, experimenteren, loslaten, leren en (daarover) communiceren. Ook met andere dan de gebruikelijke partners. En leren om te gaan met de mislukkingen die hier bij horen. Zonder fouten geen succes. Om nieuwe initiatieven ook daadwerkelijk de kans te geven en niet meteen al in gebaande paden en vooroordelen te vervallen, zouden de initiatieven ondergebracht kunnen worden onder andere verzamelingen als 'eiwittransitie', 'agro-ecologische landbouw', 'toegevoegde waardeconcepten' of 'circulaire economie'. Dat framet de initiatieven anders.

Uitwerking

In de aanpak onderscheiden we drie sporen. Deze sporen gaan over het ontwikkelen naar een duurzame sector (van geleidelijke, stapsgewijze innovaties tot radicale systeeminnovaties), maar ook over het opheffen van het maatschappelijk tekort (saneren en beheersen). We volgen deze drie sporen parallel. Waar het accent tot nu toe, zeker in de beeldvorming, bij saneren en beheersen lag, zal de focus de komende periode in toenemende mate bij de ontwikkelsporen moeten komen liggen. Daarmee komen we tot de (noodzakelijke) verschuiving om innovatie/vraagsturing/kansenbenadering meer tot de 'mainstream' te beschouwen.

Spoor 1 Incrementele innovaties ('evoluties')

Termen:

- Innovatie in kleine stapjes
- Overal in agrofoodketen
- Veelal op (netwerken van) kleinere bedrijven
- Langzaam maar zeker vooruit

Onderwerpen:

- Bedrijfs-, concept-, samenwerkingsinnovaties
- Dialoog
- Slim en duurzaam produceren
- Stabiele beleidsomgeving

Instrumenten:

- Makel- en schakelwerk (streeknetwerken, aanjaagteams)
- Proeftuinregeling
- Ontwikkel- en innovatiefonds
- Goede initiatieven zichtbaar maken (agropluim)

Doelgroep:

- Gehele agrofoodketen

Partners:

- BOM, Business development
- LIB
- ZLTO
- AgrifoodCapital
- Food Tech Park Brainport
- REWIN
- Partners mbt het aanjagen van innovaties (zoals KvK, Ondernemerslift+)
- Kennis- en onderwijsinstellingen
- Streeknetwerken

Als spin-off van de Rafael Dialoog wordt onder andere concreet invulling gegeven aan meerdere dialoogsessies, groot en klein, open en besloten en worden korte campagnes voorbereid die belanghebbenden opwekken in beweging te komen, de 'club van zeven' wordt gefaciliteerd in hun opdracht vanuit de eerste Rafael Dialoog en er wordt een samenwerkingsproject met de

HAS opgestart. Voor deze activiteiten zoeken wij aansluiting bij bestaande initiatieven en personen waar "energie op zit".

Spoor 2 Radicale systeeminnovaties ('revoluties')

Termen:

- Boegbeelden helpen eventuele barrières voor verdere ontwikkeling weg te nemen. Voor zover die niet aanwezig zijn, de boegbeelden benutten als exemplarisch voorbeeld.
- Ondernemers zijn eigenaar van het proces
- Radicale innovaties
- Vereist lange adem
- Op afstand van bestaande regimes om baanbrekend te kunnen zijn
- Breed gedragen definitie van het begrip koploper
- Het gaat hierbij om zowel over het opschalen van initiatieven (systeeminnovatie) als over het ontdekken van baanbrekende nieuwe initiatieven (veelal beïnvloed door ontwikkelingen en innovaties buiten de sector, de zgn. crossovers).

Onderwerpen:

- Systeeminnovaties
- Analyse van de geconstateerde belemmeringen via gesprekken met koplopers en die wegnemen
- Beeldvorming / profilering

Instrumenten:

- Internationale ontwikkelingen koppelen aan Brabant en omgekeerd.
- Ondersteunende teams om problemen op te lossen (soort urgentieteams voor innovaties)
- Netwerk, positioneren (internationale missies, Agropluim etc)

Doelgroep:

- Gehele agrofoodketen

Partners:

- Frisdenkers
- Banken
- Kennisinstellingen
- BOM Business Development, Foreign Investments en Capital
- LAB2025/LIB+

Opmerkingen:

- In overleg met een aantal partners is afgesproken dat iedere deelnemer voorbeelden van koplopers uit de gehele agrofoodsector inventariseert. Maar ook goede voorbeelden buiten de sector kunnen ons veel leren. De breed gedragen koplopers zullen benaderd worden voor een diepere analyse (volgens de 'methode van professor Fred van Eenennaam'). Zowel de niet of minder gedragen voorbeelden als de juist wel gedragen voorbeelden worden geanalyseerd op het waarom van de overeenkomsten

en verschillen. Dat geeft inzicht in de beweegredenen en handvatten voor actie.

- De koplopers hebben allemaal hun eigen belemmeringen waarom doorontwikkeling momenteel lastig is. Het is van belang die belemmeringen te analyseren en de belemmeringen waarop de overheid invloed heeft weg te nemen om daarmee de boegbeelden te behouden en hun 'pull'werk te kunnen laten doen.
- Belangrijk is om crossovers te maken, dus uit de 'koker' van agrofood te komen. Daarbij kunnen transities in andere sectoren tot voorbeeld dienen. Maar ook de aanpak van bijvoorbeeld het suikercluster (biobased) of de smart industrie kan helpen.

Spoor 3 Opheffen maatschappelijk tekort

Termen:

- Saneren
- Ongewenste ontwikkelingen tegengaan (beheersen)

Onderwerpen:

- De verwachting dat circa 30% van de agrarische ondernemers in de komende jaren stopt, om financiële redenen, het (daardoor) niet kunnen voldoen aan de eisen die Brabant vraagt of het gebrek aan opvolging.
- Analyse van de belemmeringen via evaluatie van de aanpak urgentiegebieden.
- Antwoord geven op de aspecten vertrouwen, dieraantallen, leefbaarheid en verdienmodellen, zoals die tijdens de Rafaeldialoog zijn geïdentificeerd.
- Discussie over dieraantallen
- Discussie over tempo en aard mestverwerking

Instrumenten:

- Juridisch (Verordeningen ruimte en stikstof)
- Sociaal (urgentieteams)
- Financieel (in geval van sanering)

Doelgroep:

- Voornamelijk primaire sector

Partners:

- Burgers, ZLTO, BMF, provincie, gemeenten
- Ministerie EZ en I&M

Opmerkingen:

- De bandbreedte van dit spoor is groot en varieert van echte (juridische) verboden tot afwegings- en ontwikkelruimte zoals de BZV.
- Inzet is om de BZV zoveel mogelijk overbodig te maken door certificering door de sector zelf. Dit is een kansrijke benadering en de sector zet daar stevig op in.

Constateringen:

- Oorzaak voor de maatschappelijke onrust is niet alleen de angst voor overlast, maar ook de angst dat meer mestverwerking zal leiden tot een verdere toename van het aantal dieren.
- Een grote meerderheid van de aanwezigen bij de Rafael Dialoog was van mening dat een (tijdelijk) dierstandstill in nu al overbelaste gebieden ('waar de overlast over de schoenen loopt'), comfort geeft om over andere voor de landbouw relevante onderwerpen (zoals mestverwerking en verdere verduurzaming) te kunnen praten.
Een dergelijk dierstandstill in overbelaste gebieden is niet eenvoudig te instrumenteren. Bestaande regelgeving schiet tekort of leidt al snel tot het wegvallen van de (noodzakelijke) bewegingsruimte voor de sector en tot schadeclaims. Er zal dus gezocht moeten worden naar meer eigentijdse en specifieke (minder generieke) instrumenten.
- In Brabant willen we voldoende mestverwerkingscapaciteit kunnen realiseren zodat de Brabantse veehouders kunnen voldoen aan de wettelijk voorgeschreven mestverwerking. Veel initiatieven stuiten echter op grote maatschappelijke onrust en verzet. Op dit moment is de helft van de vereiste capaciteit beschikbaar. Het is niet realistisch te veronderstellen dat de overige helft er dit jaar komt. Dat betekent dat een deel van de sector niet kan voldoen aan de wettelijke eis van 50%, met alle mogelijke negatieve gevolgen (illegale dumping etc) van dien.

Oplossingsrichtingen:

- Op de middellange termijn willen wij af van het verwerken van mest als zijnde afval en toe naar de inzet van mest als grondstof voor nieuwe producten, energie en biobased economy. Van kostenpost naar verdienmodel.
- We vragen gemeenten om nieuwe knelpunten te voorkomen door het gericht intrekken van lege vergunningen en het herbestemmen van locaties van stoppers. Ook vragen we de gemeenten mee te werken aan de realisatie van mestverwerkingsbedrijven, gericht op voldoende capaciteit in Brabant. We willen overeenkomsten met gemeenten sluiten waarbij we meer onderwerpen en afspraken van het plattelandsbeleid betrekken. Contracten dus met lusten en lasten.
- We vragen het Rijk om met ons mee te werken/denken aan oplossingen en maatregelen te nemen:
  - Korte termijn: Geef GS tijdelijk de bevoegdheid om de interne saldering voor ammoniak en de 50% regeling voor geur "uit te zetten" om voor delen van de provincie de normen uit de AmvB-Huisvesting aan te scherpen. Dit versnelt de aanpak van de overlast en zet een sterke rem op de groei van de veestapel.
  - Middellange termijn: het huidige systeem van compartimentering een paar jaar te verlengen en GS de bevoegdheid te geven deze te verfijnen naar kleinere gebieden.
  - (Middel) lange termijn: geen regelgeving meer ontwikkelen die kan leiden tot toename van dieraantallen.

- 'Mestverwerking met vergisting' vanaf 100.000 ton onder het Besluit MER te brengen zodat grote initiatieven beter beoordeeld kunnen worden.
- Een verwaardingsmodel voor mest opzetten.
- Voor een nieuw type agrofood zijn veel (systeem)innovaties nodig. We willen de ruimte krijgen om de ingeslagen weg nog 10 tot 15 jaar te kunnen volgen. Deze ruimte is door onze bestuurders gelabeld met de term 'lex specialis' of 'Brabantwet'. We vragen het Rijk om:
  - Openlijke steun voor de Brabantse aanpak.
  - Ruimte om goed gemotiveerd bovenwettelijke maatregelen voor te schrijven om (ernstige) overlast te beperken (breder dan nu mogelijk is via de 9e tranche CHw).
  - Mogelijkheden om voorwaarden te stellen aan meldingen tot 0,99 mol N /jaar in het kader van de Programmatische Aanpak Stikstof. Dit om te voorkomen dat veehouders die geen concrete plannen hebben om meer dieren te houden op het moment dat de PAS open gaat massaal deze meldingen gaan indienen, waardoor de ontwikkelruimte in zeer korte tijd op raakt en de PAS vastloopt.
  - Ruimte om knellende regelgeving (tijdelijk) buiten spel te zetten om belangrijke innovaties mogelijk te maken.
- We vragen enkele hoogleraren hiervoor genoemde, maar ook andere opties te onderzoeken op haalbaarheid, effectiviteit en risico's. Zodat we kunnen kiezen voor een effectieve aanpak, met een laag risicoprofiel.

De provincie zal zich blijven inzetten om in lijn met het vorenstaande te handelen, nieuwe instrumenten (sociaal, financieel, juridisch) te bedenken, nieuwe partners te betrekken en 'bestaande' partners op hun verantwoordelijkheden wijzen.

PAMFLET

VOOR DE

LANDBOUW VAN LATER

MAART 2015

NAMENS
CDJA, PINK!, JONGE DEMOCRATEN, DWARS,
YFM BRABANT EN BAJK

VOOR MEER INFORMATIE, NEEM CONTACT OP VIA LANDBOUWVANLATER@GMAIL.COM
OF BEL MET ANNE REIJNDERS: 06 18303073

“VOOR DE LANDBOUW VAN LATER”

“Als je praat, herhaal je alleen wat je al weet.
Maar als je luistert, leer je wellicht iets nieuws.”

Dalai Lama

De afgelopen maanden hebben wij, van CDJA, PINK!, Jonge Democraten, DWARS, YFM Brabant en BAJK het gesprek met elkaar en met experts gevoerd over de Landbouw van Later. Onze conclusie: wees open en luister oprecht naar elkaar.

September 2013 ontmoetten we elkaar op een Tour de Boer door Oss. We bezochten drie vormen van landbouw, deelden een maaltijd en spraken over onze verschillende rollen in de toekomst. Hierbij kwamen we tot de conclusie: deze dag is veel te kort om al onze visies te delen en om meer diepgang te bereiken. Maar bij iedereen kriebelde het om een vervolg neer te zetten. En dat hebben we gedaan!

We hebben verschillende themabijeenkomsten en werkbezoeken gehad, met ondersteuning van Netwerk de Peelhorst. Het eerste thema: verbinding. Verbinding tussen boer, burger, beleidsmaker. Tussen mensen eigenlijk. En dit bleek een rode draad te zijn door alle bijeenkomsten. We hadden verhitte discussies verwacht, maar die kwamen niet. We verschilden en verschillen wel van mening, maar door naar elkaar te luisteren, kregen we begrip voor elkaar. We zijn steeds meer de verbanden tussen onderwerpen gaan zien.

De uitdaging was groot. We weten allemaal dat het anders moet, maar hoe? En wat zijn onze gedeelde waarden? Ons doel was ambitieus. Wat de volwassen partijen nog niet gelukt is was ons gezamenlijk streven: een gemeenschappelijke visie opstellen. We werden het meer en vaker eens dan we verwacht hadden, maar voor sommige onderwerpen (zoals de gewenste schaal van de landbouw) lukte dit niet. We stelden vast dat electoraal gewin het onderspit moet delven voor het grotere belang om duidelijkheid te scheppen voor de agrarische sector. We hebben ons doel bereikt: een jongerenvisie op de Landbouw van Later. We hebben niet bedacht hoe de landbouw er in de toekomst precies uitziet, maar wel aan welke randvoorwaarden deze landbouw moet voldoen.

In de Landbouw van Nu zijn wij allemaal jonge mensen die vanuit politiek, beleid, praktijk en als consument een rol spelen in de transitie naar de Landbouw van Later. En wij denken dat we het afgelopen half jaar samen een belangrijke stap hebben gezet om bij Later te komen.

INHOUD

VERBINDING.....	5
VERNIEUWING.....	6
VOEDSELZEKERHEID.....	8
VERJONGING.....	9
VERGROENEN.....	10
WELZIJN.....	11
VERDIENEN.....	12
VEILIGHEID.....	13

VERBINDING

Wij hebben bij dit pamflet Brabant als voorbeeld genomen. Een van de grootste thema's die daar op dit moment spelen is het feit dat veel mensen gewoon niet meer stallen in hun omgeving willen zien. Daarnaast ontstaat vaak de situatie dat boeren in de knel zitten met hun bedrijf, maar door de weerstand geen nieuwe vergunning of uitbreiding van hun vergunning kunnen krijgen. Wij geloven sterk dat verbinding hier het antwoord is. Wij vinden dat de **agrarische ondernemingen actief onderdeel van de omgeving** zijn. Het is belangrijk dat de mensen die dagelijks met de bedrijven geconfronteerd worden weten wie de ondernemer is en wat zijn bedoelingen zijn. Ook hier ligt een wederzijdse verantwoordelijkheid: zet de staldeur open, maar loop er dan ook eens binnen zouden wij beide partijen willen adviseren.

Wij volgen met veel interesse de alternatieve productiewijzen die de afgelopen jaren zijn ontstaan. Deze productiewijzen – die vaak meer tijd en energie kosten – zullen niet snel in staat zijn om alle monden van de wereld te voeden, tenzij het consumptiepatroon van het Westen drastisch aangepast wordt op korte termijn. Het verdient aandacht om deze productiemethoden verder te laten ontwikkelen. Echter zien wij voor nu deze **alternatieve productiemethoden als een goed instrument om consumenten te betrekken bij hun voeding**. Ook supermarkten hebben hier een belangrijke verantwoordelijkheid.

Wij vinden het erg belangrijk dat voedselproductie geen afgesloten circuit is. **Verbinding tussen de sector en de afnemers van de producten uit de sector is een belangrijke pijler van onze toekomstvisie**. Consumenten zijn voor ons actief onderdeel van de keten, en geen los aanhangsel aan het einde.

Dit vraagt inspanning van verschillende kanten. De landbouwsector heeft een verantwoordelijkheid om transparant te zijn en de consument te tonen waar ze mee bezig is. De consument heeft een verantwoordelijkheid om actief op zoek te gaan naar de herkomst van voedsel en om bewust te zijn van zijn of haar consumptiegedrag.

Het leren over de verantwoordelijkheid van de consument begint op de basisschool. Wij willen kinderen actief betrekken bij ons voedsel. Daardoor kunnen zij – in hun consumerende leven – bewuste keuzes maken rondom voedsel en de herkomst ervan. Naast het contact met de consument vinden wij het belangrijk dat de **agrarische ondernemingen actief onderdeel van de omgeving** zijn. Het is belangrijk dat de mensen die dagelijks met de bedrijven geconfronteerd worden weten wie de ondernemer is en wat zijn bedoelingen zijn. Ook hier ligt een wederzijdse verantwoordelijkheid: zet de staldeur open, maar loop er dan ook eens binnen is ons advies aan beide partijen.

Vanuit dat advies bepleiten wij **meer experimenten met gemeenschapslandbouw**. Dit zijn systemen waarbij de consument, producent en toeleveranciers in één onderneming deelnemen en zijn voor ons een goed voorbeeld hoe de verbinding tussen de belanghebbenden vorm kan krijgen. Wij staan achter deze ondernemingsvorm, omdat alle partijen invloed hebben op de bedrijfsvoering en er rekening gehouden kan worden met de waarden van alle spelers.

Een andere vorm om dit te bereiken en consumenten te leren hoe hun voedsel tot stand komt is balkon- en stadstuinen. **Gemeenten moeten een positieve, open houding hebben over balkon- en stadstuinen**.

VERNIEUWING

Op het gebied van agrarische innovatie heeft Nederland een voorsprong die ons een sterke positie geeft op het internationale veld. Deze kennispositie willen we graag in stand houden. Een veelgehoorde klacht van innovators is dat wetgeving achterloopt op de werkelijke situatie en dat dit beklemmend werkt op de innovatie.

Het is belangrijk dat ondernemers de ruimte krijgen om te experimenteren. Om deze ruimte te bieden moeten nieuwe innovaties en initiatieven worden gestimuleerd en ondersteund. Dit kan door ruimte te bieden voor zogenaamde *proeftuinen*. Deze krijgen bewust meer speelruimte om te experimenteren om zo de sector van binnenuit te ontwikkelen.

De proeftuinen zijn noodzakelijk, omdat de totale verandering van de sector moeizaam verloopt. Er zitten namelijk veel stappen tussen de grondstoffen van ons voedsel en het gerecht op ons bord. Deze keten is bovendien verspreid geraakt over de wereld. Invloed op de vele, verspreide schakels is de laatste jaren moeilijk gebleken. In de afgelopen jaren zijn er in de individuele schakels stappen gezet om te verduurzamen. Wij denken echter dat er nog grote winst op het gebied van duurzaamheid behaald kan worden door beter te kijken naar het gehele systeem. **Verandering van de productieketen is moeizaam, maar noodzakelijk.**

Het belang van innovatie is evident, want juist zo komen **efficiëntie en duurzaamheid in beeld**. Vanuit de drang om méér te gaan produceren constateren wij dat er diverse elementen in de sector onwenselijk zijn. Kwantiteit lijkt in sommige bedrijven boven kwaliteit te gaan. Liever zien wij dat er nieuwe technologieën worden ontwikkeld, waardoor efficiënter en minder vervuילend gewerkt kan worden. Het afvangen van fosfaat en het opwekken van duurzame energie door agrarische ondernemers zijn uitstekende voorbeelden hiervan. Wij benadrukken dit belang, zodat er **duidelijkheid gegeven wordt**

over de koers van de sector. Ondernemers die stappen maken in deze richting verdienen wat ons betreft steun in de rug. Zo worden grondstoffen weer dichterbij de uiteindelijke afnemer gewonnen en wordt de keten verkort. Door de voedselsector zo in te richten dat de afstanden kleiner worden, wordt de uitstoot van de sector sterk teruggebracht.

Vooruitgang van de sector zou het makkelijker moeten maken om nog betere leefomstandigheden voor de dieren te garanderen. Deze trend is al zichtbaar en verdient het om te worden doorgezet. Wij streven naar **een internationaal vooruitstrevende landbouw met een lokaal karakter, met een waardig leven voor alle dieren in de landbouw bestaat**. Dit leidt ook tot arbeidsverlichting voor de agrariërs. Het realiseren van deze waarden is ons einddoel. Wanneer ondernemers met hun bedrijfsvoering achterlopen op gestelde eisen dienen deze eisen op een correcte en eerlijke wijze gehandhaafd te worden. Willekeur met boetes is zeer onwenselijk. **Koplopers moeten worden beloond.**

De landbouwsector zal altijd verschillende productiewijzen moeten houden. Door niet te kiezen voor een enkele route maar meerdere opties open te houden, ontstaat er meer ruimte voor keuzes door consumenten en innovaties in de sector. **Welke productiewijze er ook wordt gekozen, erg belangrijk achten wij het sluiten van de kringlopen in de landbouw.** Dit hangt samen met verbeteringen in de verwerking van afvalstromen, het verminderen van verliezen in de keten, maar ook met plantenveredeling en veranderende consumptiepatronen. De verschillende productiewijzen moeten van elkaar leren en profiteren.

Dit alles onder de randvoorwaarde dat het milieu, waar mogelijk, wordt ontzien. Een andere voorwaarde is dat de productie op een ecologisch verantwoorde wijze plaatsvindt, waarbij optimaal en slim gebruik wordt

gemaakt van de natuurlijke functies van het ecosysteem.

Als er ruimte is voor innovaties, ontstaat er ook veel ruimte voor nieuwe en creatieve ideeën. Het is dan aan de ondernemers om deze ruimte te benutten. Wij vinden het van belang om de ondernemers van de toekomst hierop voor te bereiden. **Opleidingen moeten meer ruimte bieden voor andere aspecten dan enkel de productie.** Hierdoor ontstaat een nieuwe generatie die een eigen plek kan

vinden in deze bewegende sector. Maar innovatie komt niet enkel uit de sector zelf. Steeds vaker komen innovaties in de landbouw uit andere sectoren overwaaien. Deze vaak creatieve oplossingen voor problemen vinden wij erg welkom. Daarom roepen wij graag op tot **meer verbinding met andere sectoren om zo tot nieuwe en creatieve oplossingen te komen** voor de problemen en uitdagingen van dit moment. Dit begint al in de opleiding zelf.

VOEDSELZEKERHEID

De wereldbevolking zal volgens de verwachtingen van de FAO de komende jaren stijgen tot 9 miljard in 2050. De groei van de wereldbevolking en de toenemende welvaart in dichtbevolkte delen van de wereld zal leiden tot een grotere vraag naar voedsel en tot een verschuiving in het eetpatroon.

Nederland heeft volgens ons een grote verantwoordelijkheid in de toekomstige voedselvoorziening, voornamelijk door het innovatieve karakter van de Nederlandse landbouw. De landbouw in Nederland wordt wereldwijd gezien als zeer hoog productief, terwijl **er ook hier nog steeds ruimte is voor verbetering.** De Nederlandse landbouwsystemen zijn gebaseerd op moderne technologie en wetenschappelijke inzichten die een richtlijn moeten worden voor mogelijkheden en verbeteringen overal ter wereld. **De kennis van moderne landbouw in Nederland dient geëxporteerd te worden.** Zo wordt er ook bijgedragen aan voedselzekerheid buiten Nederland.

Wat ons betreft gaat de problematiek niet alleen om de kwantiteit van de producten, **maar is er ook een andere samenstelling van producten nodig.** Voornamelijk de dichtst bevolkte gebieden in de wereld zullen de meeste aandacht moeten besteden aan efficiëntere voedingspatronen. Als het mondiale eetpatroon niet drastisch veranderd, zou om aan de toenemende vraag naar voedsel te kunnen voldoen de voedselproductie voor mens en dier per hectare namelijk verdubbelen. Wanneer gekozen wordt om deze trend te accepteren, is

het voor ons van belang dat we **de kwaliteit van het eindproduct, maar ook de kwaliteit in het proces van de totstandkoming van het eindproduct, waarborgen.** De randvoorwaarden moeten in elke stap van de keten een zekerheid zijn.

Wij zien **veel waarde in het debat over het mondiale consumptiepatroon,** maar dit debat is een debat dat op de eerste plaats tussen consumenten gevoerd moet worden. Om dat debat goed te voeren, moeten deze op de hoogte zijn van de feiten. Zo gebruikt de Landbouw van Nu´ 70% van alle landbouwgrond en 30% van al het land op aarde om veevoer te verbouwen voor de mondiale veestapel die 65 miljard landbouwdieren telt - exclusief vis kweek. De vraag ontstaat hoe wenselijk deze situatie is. Hier hebben wij als groep geen complete visie op. Het is wel aan **ieder individu om de implicaties van zijn of haar voedselkeuze te verantwoorden.** De overheid heeft hierbij in ieder geval een informerende rol, zodat consumenten deze keuze bewust kunnen maken.

Wel constateren we dat het voorkomt dat kostbare, vruchtbare grond gebruikt wordt voor het telen van gewassen voor biobrandstoffen. Wij zien dat dit ten koste gaat van het telen van voedselgewassen. Om dit terug te dringen, moet de **ontwikkeling van nieuwe soorten biobrandstof gestimuleerd worden.** Deze biobrandstof kan bijvoorbeeld worden gemaakt van gebruikte vetten, landbouwfal, planten en algen.

VERJONGING

De gemiddelde leeftijd van de agrarische ondernemers stijgt. Bovendien worden de ondernemers gedwongen om langer door te werken. Hierover maken wij ons zorgen. **Het is van groot belang dat de sector niet verder vergrijsst.** Jonge ondernemers spelen voor ons een belangrijke rol in het leggen van verbindingen. Nieuwe toetreders, veelal jongeren die zijn opgegroeid in de netwerksamenleving vol met sociale media, hebben een natuurlijke houding die verbindend is. **Wij zien hen als belangrijke ambassadeurs** voor onze wens om een meer verbonden landbouwsector te ontwikkelen.

Wij vinden het van belang dat Nederland een eigen voedselproductiesector heeft. Dit draagt bij aan de voedselzekerheid van de Nederlanders en versterkt de positie van Nederland op de wereldmarkt. **Nederland is een exportland en dit is een belangrijke inkomstenbron die wij graag willen behouden, mits de sector zich toekomstbestendig blijft ontwikkelen.** Dit kan zowel om kwantiteit als om kwaliteit gaan. Om de vergrijzing tegen te gaan willen wij **de sector meer open stellen voor nieuwe**

toetreders. Door dit toe te voegen naast de gebruikelijke bedrijfsopvolging ontstaan kansen op innovaties. Soms zullen deze creatiever zijn dan de vernieuwingen die de sector zelf al ontwikkelt. Wij willen **nieuwe ogen introduceren in de sector.**

Verder willen wij **diverse ketenpartners tijdig met elkaar verbinden** zodat er nieuwe mogelijkheden ontstaan. Stimuleren is daarbij het sleutelwoord. Het gebeurt nog vaak dat verschillende schakels in dezelfde keten niet of nauwelijks samenwerken, terwijl ze goed van elkaar kunnen leren. Enthousiastelingen ontdekken hoe het mogelijk is om de sector te betreden en ervaren dat vooraf bedachte drempels minder groot zijn dan in de werkelijkheid.

Uiteraard moeten **jonge ondernemers leren van de lessen die de sector in het verleden heeft geleerd.** De gebruikelijke scholing bij de instellingen (beroepsonderwijs en hoger onderwijs) vormt daarbij een belangrijke basis, maar ook **niet traditionele kennisoverdracht tussen bestaande en nieuwe ondernemers is van groot belang.**

VERGROENEN

In de `Landbouw van Nu` is het ondoorzichtig waar mineralen en grondstoffen vandaan komen en hoe ze zijn gewonnen. Bovendien is er verspilling die in de toekomst tot steeds meer problemen zal leiden. Daarom moeten we streven naar **een landbouw met een gesloten mineralenkringloop**. Door zo veel mogelijk mineralen op te vangen en hier efficiënter mee om te gaan, kan de verspilling worden teruggebracht.

Een belangrijk element is het gebruik van kunstmest, dat grote milieueffecten heeft. Het verschijnsel dat wij kennen als eutrofiëring maakt dat wij het goed vinden als de sector **minder kunstmest** zou gebruiken. Bovendien raakt fosfaat - een belangrijk element in de productie van kunstmest - op. Zonder deze grondstof is landbouwproductie met de huidige plantensoorten en op het huidige benodigde niveau niet mogelijk. Daarom moet de sector de komende jaren ernaar streven om **efficiënter met fosfor om te gaan, en moeten technologieën ontwikkeld worden om fosfaat terug te winnen** uit groenafval, mest en afvalwater. Initiatieven tot het verwerken van reststromen tot nuttige producten, sluiten en verkleinen van kringlopen, het betrekken van de consument daarbij en een duurzamere productie mogen daarom niet worden gedwarsboomd worden door regelgeving. Daar staat tegenover dat er ook goede controle plaats moet vinden op de wijze waarop mest gebruikt en afgevoerd wordt. Illegale dumping en verhandeling moeten volgens ons bestraft worden.

Op het gebied van duurzaamheid en gesloten mineralenkringloop is goede wet- en regelgeving nodig. De impact van een niet duurzaam systeem, waarbij mineralen verbruikt worden en het milieu onnodig wordt belast, heeft gevolgen die verder gaan dan de sector zelf. **Iedereen, in het bijzonder volgende generaties, heeft last van onverantwoord**

gedrag. De sector zal daarom moeten verduurzamen. Vooral op het gebied van uitstootnormen moet daarom een goed en effectief beleid worden opgesteld, zo mogelijk, in samenwerking met de sector. Dit moet ervoor zorgen dat alle agrarische ondernemers stappen zetten om hun uitstoot te verminderen. Als dit gepaard kan gaan met vermindering van geurhinder heeft dit dubbel effect, aangezien het draagvlak voor de sector erdoor zal vergroten.

Juist **omdat goede wet- en regelgeving nodig is ten bate van de sector zelf, moet er streng worden opgetreden wanneer individuele ondernemers regelgeving ontlopen**.

Door de bedrijfsvoering en het grote oppervlak dat gepaard gaat met landbouw zien wij veel kansen op het gebied van duurzame energie. Door ondernemers en innovaties op dit gebied te stimuleren en aan te moedigen kan **de agrarische sector van energiegebruiker naar energieproducent** gaan.

Daarnaast kan de sector zich ontwikkelen tot natuurbewerker. Ondernemers zijn trots op hun land en voelen zich ook verantwoordelijk. Door boeren als landbeheerder te vragen kunnen zij, wanneer zij de ruimte en verantwoordelijkheid krijgen, meewerken aan een landschap wat niet alleen zorgt voor voedselproductie maar ook goed is voor de biodiversiteit. Nederland ontwikkelt zich daardoor tot een lappendeken van steden, gebieden met kwalitatieve landbouwgronden waar sterke en diverse natuur tussendoor loopt. Daarbij is het van groot belang dat wij ondernemers niet verplichten om te vergroenen terwijl ze daar geen geld voor hebben. **Wij willen naar een sector waarin ondernemers ook mogen verdienen aan het groen dat zij onderhouden**. In dit systeem krijgen ondernemers een vergoeding voor de ecologische meerwaarde die zij toevoegen.

WELZIJN

De maatschappelijke interesse voor het welzijn van dieren groeit. Toch blijken veel consumenten nauwelijks bereid om ook financieel bij te dragen aan het verbeteren van dierenwelzijn. Daarom moet er ingezet worden op een **betere voorlichting over de herkomst van dierlijke producten en het houden van dieren**. Daardoor wordt de consument bewust van de consequenties van zijn consumptiekeuzes en kunnen de menselijke waarden (milieuvriendelijk, diervriendelijk) ook in het koopgedrag worden herkend.

Dierenwelzijn is voor ons een combinatie van toegang tot voedsel en water, een comfortabel onderdak en rust, het vermijden van pijn, verwonding, ziekten, angst en chronische stress en de mogelijkheid tot het vertonen van soorteigen gedrag. In onze landbouw van later gaat het **niet alleen om de productie, maar ook om de kwaliteit van leven** krijgt een plek. In onze verkenning van de sector viel het ons op en wij willen hierbij de eventuele misvatting graag wegnemen: **veel agrariërs geven diergezondheid al hoge prioriteit**. Echter valt hier ook nog veel te winnen. Om dit te verbeteren willen wij **innovatieve, nieuwe stalconcepten in de veehouderij stimuleren**. Wanneer ondernemers vernieuwende ideeën hebben moet dit worden omarmd. Deze

ondernemers hebben kennis van zaken en geven de sector nieuw elan.

In Nederland gelden strenge regels omtrent dierenwelzijn. Wij willen dat deze **dierenwelzijnsregels onderwerp van discussie blijven**, omdat het een belangrijk thema is dat op de agenda moet blijven staan. De wetenschap ontdekt nog altijd nieuwe inzichten en de koplopperspositie in de wereld blijft niet vanzelf behouden. Verder zouden deze **regels op Europees niveau** moeten worden toegepast. Wanneer deze elders in de EU niet gehandhaafd worden, betekent dit namelijk dat de concurrentiepositie van de Nederlandse boeren verslechtert.

We hebben zorgen over het gebruik van antibiotica in de sector. Onder andere frequent gebruik ervan heeft geleid tot ontwikkeling van resistentie bij bacteriën. Om dit in de toekomst te voorkomen moet er **scherpe wet- en regelgeving met betrekking tot antibioticagebruik** blijven bestaan. Hiermee wordt zorgvuldig gebruik van antibiotica gewaarborgd. Wij vinden dat het mogelijk moet blijven om zieke dieren te behandelen met antibiotica in het belang van dierenwelzijn, zolang dit in samenspraak met de volksgezondheid gebeurt.

VERDIENEN

Wij vinden het verstandig om subsidies af te bouwen. **Ondernemers moeten hun eigen geld verdienen – en dat kan ook als zij zich richten op kwalitatief hoogwaardige producten.** Randvoorwaarde om tot deze situatie te komen is dat er een eerlijke prijs ontstaat. De vrijgekomen geldstromen uit de Europese subsidies moeten gebruikt worden om de sector groener en duurzamer te maken. Door geleidelijk randvoorwaarden te stellen aan de subsidies worden vervuilende producten langzaam duurder terwijl het aantrekkelijker wordt om duurzaam te produceren. De totale hoeveelheid subsidie wordt dan ook geleidelijk minder.

In de 'Landbouw van Nu' betalen we te weinig voor ons voedsel. We streven naar **een eerlijke prijs voor de producten uit de landbouwsector.** Ook hier is het van groot belang te denken aan de gehele keten. Alle spelers dienen beloond te worden, de prijs voor het product mag van ons omhoog. **Om de stijging in toom te houden bepleiten wij mensen vooral lokaal te voorzien van hun voedsel.** Daardoor wordt de weg van boer naar bord korter.

Om tot een dergelijke situatie te komen willen wij een ander verdienmodel verkennen. In dat model moeten de volgende elementen naar voren komen:

- **Minder speculatie; meer stabiliteit**

Om te innoveren hebben ondernemers zekerheden nodig. Het speculeren met de voedselprijs is daarbij een doorn in het oog. Het nieuwe verdienmodel zou meer stabiliteit moeten bieden, waardoor lange termijn investeringen mogelijk worden en vernieuwingen op een veiligere grond plaatsvinden.

- **Eerlijk inkomen; een gewaardeerd product**

Het nieuwe verdienmodel moet tegemoet komen aan onze eerste constatering dat de producten op een eerlijk niveau gewaardeerd moeten worden. Hierdoor ontvangen alle ketenpartners een eerlijk inkomen.

Dit nieuwe verdienmodel en een eerlijkere prijs zijn noodzakelijk zijn om een toekomstbestendige landbouwsector te krijgen.

Het is van groot belang dat – in de ontwikkeling naar een ander verdienmodel en een (hogere) eerlijke prijs voor voedsel de internationale concurrentiepositie van Nederland niet in gevaar komt. Daarom moet het internationaal perspectief mee worden genomen in beleid en regelgeving.

VEILIGHEID

Veel van de discussies die de afgelopen jaren rondom voedsel speelden kwamen door een gebrek aan transparantie. Een goed voorbeeld hiervan was de paardenvleesdiscussie waarbij bleek dat er paardenvlees in veel van ons voedsel bleek te zitten. Een ondoorzichtige keten is onwenselijk tegenover de consument en is daarnaast ook erg moeilijk te controleren.

Om voedselveiligheid te garanderen vinden wij het daarom belangrijk om een transparante sector te hebben. Hiermee ligt er niet alleen een taak bij de agrariërs, maar bij de gehele voedselproductieketen. In elke stap moet duidelijk zijn wat er gebeurt.

Europa stelt, terecht, hoge eisen aan voedselkwaliteit en de voedselveiligheid. Echter is dit in het buitenland niet altijd het geval. Omdat deze eisen ook kosten met zich meebrengen hebben buitenlandse voedselproducenten een oneerlijk voordeel op de kostprijs. Daarnaast doet het ook flink af aan de geloofwaardigheid wanneer deze eisen niet aan geïmporteerd voedsel worden gesteld.

Daarom pleiten wij ervoor dat de hoge eisen aan voedselkwaliteit en voedselveiligheid ook aan geïmporteerd voedsel worden gesteld. Dit beschermt niet alleen de eigen burgers, maar het is ook erg belangrijk voor een eerlijke concurrentie binnen Europa.

In delen van Nederland zijn de agrarische bedrijven dichtbij elkaar gevestigd. Zoals we hebben gezien met bijvoorbeeld de Q-koorts

kan dit leiden tot grote problemen voor de volksgezondheid. Wij vinden dat de bedrijfsvoering in de landbouw nooit ten koste mag gaan van de mens. De omwonenden moeten zich geen zorgen hoeven maken over hun gezondheid door de bedrijven in de buurt. Dit probleem gaat vaak ook gepaard met de grootte van het bedrijf. Daarom vragen wij om een visie op de ruimtelijke ordening waarbij grootschalige bedrijven niet in de buurt van woningen staan. Hierdoor komt de veiligheid van mensen niet in het gedrang.

Onder het mom "nooit meer honger" is de landbouw enorm gestimuleerd. Echter zien wij nu steeds meer de wens dat naast kwantiteit er ook naar kwaliteit gekeken wordt. Daarom willen wij graag meer aandacht voor voedselveiligheid naast de aandacht voor de productie. De eisen die worden gesteld aan de voedselveiligheid moeten ook streng gehandhaafd worden. Wij beschouwen het niet als een pre, maar een harde eis dat voedsel veilig is om te eten. Daarom is hier ook strenge wet en regelgeving nodig.

Om een gezonde landbouw te krijgen moet er ook rekening worden gehouden met de gezondheid van de planten en dieren, zowel in als rondom de bedrijven. Ondernemers moeten daarom in hun bedrijfsvoering ook rekening houden met de impact die zij hebben op de flora en fauna in de omgeving.

**WIJ HOPEN DAT DIT PAMFLET INSPIRATIE BIEDT VOOR DE NIEUWE
PROVINCIALE REGEERTERMIJN.**

WEES OPEN EN LUISTER OPRECHT NAAR ELKAAR.